

395.706492

E61

Ent.

2112

ENTOMOLOGISCHE BERICHTEN

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR

DE NEDERLANDSE ENTOMOLOGISCHE VERENIGING

ISSN 0013-8827. Officiële afkorting (World List): Ent. Ber., Amst.

Deel 41

1 augustus 1981

No. 8

Adres van de Redactie:

B. J. LEMPKE, Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam — Nederland

INHOUD: D. A. VESTERGAARD, Waarnemingen van interessante Hymenoptera in Nederland: 113; A. van FRANKENHUYZEN, *Olethreutes siderana* Treitschke, 1835 (Lep.: Tortricidae): 117; C. van ACHTERBERG & A. N. ZAYKOV, A new species of *Phaenocarpa* from Bulgaria (Hymenoptera, Braconidae, Alysiinae): 120; J. van VUURE, *Lithophane leautieri* (Boisduval), nieuw voor de Nederlandse fauna (Lep.: Noctuidae): 123; CHRISTOPHE DUFOUR, *Tipula* (*Pterelachisus*) *padana* sp. n. from southern Switzerland (Ticino, Valais) and northern Italy (Diptera: Tipulidae): 125; LITERATUUR: 116, 122, 128.

Waarnemingen van interessante Hymenoptera in Nederland

door

D. A. VESTERGAARD

ABSTRACT. — Observations of interesting Hymenoptera in the Netherlands. *Pamphilius betulae*, *Urocerus gigas*, *Sirex juvenicus*, *Hartigia linearis*, *Arge cyanocrocea*, *Macrodiprion nemoralis*, *Cimbex connatus*, *Rhyssa persuasoria*, *Amblyjoppa proteus*, *Bembex rostrata* and *Vespa crabro* are recorded.

INLEIDING

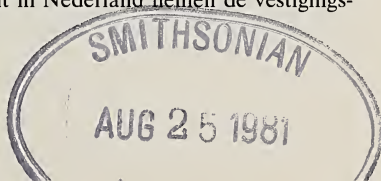
Tijdens faunistisch dagvlinderonderzoek in Nederland (1972-1980) bleven allerlei andere insekten natuurlijk niet onopgemerkt. De laatste jaren werd een begin gemaakt met de bewerking van het langzamerhand tamelijk omvangrijke materiaal. Wat de Hymenoptera betreft beperkte ik mij tot determinatie van de in het veld meest opvallende soorten. Enkele daarvan zijn uit faunistisch oogpunt het vermelden zeker waard, zoals mij bleek bij het doornemen van de laatste 27 jaargangen van Entomologische Berichten. Een voorlopige opgave van deze waarnemingen volgt hieronder.

PAMPHILIDAE

Pamphilius betulae (Linnaeus). Cadier, 10.VI.1980, 1 ♀. Deze mooi getekende spinselbladwesp is slechts enkele malen eerder aangetroffen in Nederland.

SIRICIDAE

Urocerus gigas (Linnaeus). Hoog Soeren, eind VIII.1963, 1 ♀. De indigeniteit van dit opvallende dier wordt nogal eens in twijfel getrokken. Het exemplaar van Hoog Soeren vloog midden in het bosgebied, zodat niet direct aan import met houtblokken gedacht hoeft te worden. Met het ouder worden van de naaldhoutaanplant in Nederland nemen de vestigingskansen voor de reuzenhoutwesp misschien toe.

Sirex juvenus (Linnaeus). De staalblauwe houtwesp weet zich ongetwijfeld te handhaven in oudere, verwaarloosde naaldbossen. In juni 1979 zagen R. Vis en ik een ♂ in de omgeving van Zeist op de stam van een dode Spar. Een ♀ inspecteerde de Grove dennen langs de hei bij Baarn, 9.X.1979. Overigens dateert het meest recente exemplaar in de museumcollectie te Amsterdam van 7.IX.1924. Vindplaats: Driebergen.

CEPHIDAE

Hartigia linearis (Schrank). Van 31.V tot 12.VI.1980 vlogen deze grote halmwespen in klein aantal en in combinatie met *Cephus pygmaeus* (Linnaeus) op kalkgrasland bij Cadier. Het weinige museummateriaal in Amsterdam dateert hoofdzakelijk van de vorige eeuw.

ARGIDAE

Arge cyanocrocea (Forster). Gronsveld, 10.VI.1980, één exemplaar. In de kleine serie „oud” materiaal in Museum-Amsterdam trof ik maar één „nieuw” exemplaar aan: Rijssen, 4.VI.1976, door Van Aartsen verzameld.

DIPRIONIDAE

Macrodipton nemoralis (Enslin). In het oude grove dennenbos van het landgoed Houdringe (gem. De Bilt) vond ik in november 1979 onder het mos een cocon waaruit in de loop van 1980 een ♀ verscheen. In Museum-Amsterdam bevindt zich alleen een serie van 7 ♂ en 6 ♀, geëtiketteerd: „Putten, Grinhorst, onder mos, winter 1919/1920 — Dr. J. Th. Oudemans”.

CIMBICIDAE

Cimbex connatus (Schrank). Een ♀ van Nieuwerkerk aan den IJssel, 4.VII.1980, dat ik aanvankelijk ten onrechte voor *Cimbex luteus* (Linnaeus) hield, bleek tot de aan *Alnus* gebonden soort *connatus* te behoren. De grote bladwespen van het genus *Cimbex* komen heel plaatselijk voor en worden weinig als imago gezien. De bastaardrupsen van *Cimbex luteus* (Linnaeus) vond ik in de vroege jaren vijftig af en toe op wilgen langs de Waalhaven in Rotterdam. De heer Theowald van Leeuwen vertelde mij dat hij de wespen vroeger vond in de omgeving van Amsterdam. Hoe is het tegenwoordig met deze dieren gesteld in Nederland?

ICHNEUMONIDAE

Rhyssa persuasoria (Linnaeus). Deze soort nam ik op twee plaatsen waar: Vijlen, 1.VII.1978, 1 ♀, 14.VIII.1978, 1 ♀, Zeist, 28.V.1980, 1 ♀. De eerste twee exemplaren trof ik aan op pasgevelde Lariksstammen; het laatste onderzocht een rottende eikestam.

Amblyjoppa proteus (Christ.). Hoewel deze zeldzame grote sluipwesp is waargenomen bij *Sphinx ligustri* Linnaeus en *Deilephila elpenor* (Linnaeus), staat hij in de eerste plaats te boek als parasiet van *Hyles gallii* (Rottenburg), de Walstropijlstaart. Terwijl ik de rupsen van laatstgenoemde soort op de vindplaats Terlet in de periode 1966-1979 soms bij duizenden telde en de vlinders bij honderden kweekte, dook de parasiet pas na zeer lange tijd op: 25.VIII.1979, 1 ♀. In Museum-Amsterdam noteerde ik nog de volgende vindplaatsen: Schoonoord, 1899 (uit *D. elpenor*), Donderen, 1940 (uit *H. gallii*), Peperga, 1934, Vierhouten, 1943, Roermond (geen datum).

SPHECIDAE

Bembex rostrata (Linnaeus). De bekende harkwesp uit de Verkade-albums zag ik in het veld eveneens pas na jaren: Oostvoorne, 11.VII.1978, een kleine kolonie in het middenduin in de spaarzame vegetatie van het Tortulo-Phleetum (Duinsterretjesgemeenschap), waar de

wespen, precies als door Oudemans beschreven, „luid brommend” rondvlogen. Oudemans (1910) noemt de soort „lokaal” en schrijft: „Graaft in den grond op heete, zandige plaatsen en fourageert met grootere vliegen, welke gedood worden en waarmede elk ♀ haar nest voortdurend voorziet, totdat de larve volwassen is”. Van der Zanden (1955) vermeldt de soort van Eindhoven (tot 1953) en een grote kolonie in de duinen van Westenschouwen (juni 1954).

VESPIDAE

Vespa crabro Linnaeus. Een werkster van deze overbekende maar tegenwoordig nog maar zelden waargenomen soort vloog met de resten van een spinnerrups rond, Susteren, 10.VIII.1979. Op 9.IV.1980 trof ik twee overwinterende koninginnen aan in uitgeknaagde holten in de vermolmdde wortels van een dikke omgevallen kerseboom (Boskriek) te Valkenburg (L.). Aan de oostkant van de Maasvallei tussen Bemelen en Eijsden zag ik in de eerste helft van juni 1980 regelmatig *crabro*-koninginnen, bij elkaar negen stuks, waarvan er één een hommelt ving op een bloeiende vuilboom en met de prooi wegvlug naar de kruin van een Es. Na de koude-periode van eind juni en juli waren er nog maar weinig wespen en geen enkele hoornaar meer te zien. Overigens vond een van mijn leerlingen, Menno Schilthuizen, niet minder dan vijf overwinterende koninginnen in gevallen en vermolmd eikehout bij Calais, Bois de Guines en Forêt de Tournehem, 20.X.1980 en 22.X.1980. Interessante mededelingen over de hoornaarwesp zijn o.a. te vinden bij de volgende auteurs. Maassen (1974) vermeldt het voorkomen tot 1973 te Posterholt en als ongewenste gast tijdens de lichtvangst van vlinders ook te Odiliënberg vanaf 1967. Hierbij sluiten de recente waarnemingen in Midden- en Zuid-Limburg dus aan. De Jong (1963) schrijft: „Tot 1954 in Neerijnen, daarna niet meer”. Oudemans (1910) kende *crabro* ook van Amsterdam en natuurlijk van zijn woonplaats Putten. Van de volksnamen noemt hij „hoornaar”, „horentje” en „peerdehurk” (op de Veluwe). Dat *crabro* sterk achteruit is gegaan blijkt wel uit het proefschrift over sociale wespen van Van Ankum (1870). Deze geeft vindplaatsen op in en rond zijn woonplaats Groningen: Sappemeer, Slochteren, Marum, Foxhol, Peize, Paterswolde, Eelde, Harendermolen, Zuidlaren, Gieten en verder Dalfsen, Steenwijk, Arnhem, Oosterbeek, Rhederoord („gemeen”), Driebergen, Utrecht en Haarlem („zeldzaam”).

Tenslotte een citaat uit Van Ankums proefschrift „...slechts ééne soort nl. *Vespa Crabro* draagt, behalve den algemeenen naam, hier en daar nog een bijzonderen. Niet zelden rekt het volk *Vespa Crabro* niet tot de wespen. De volksnamen van *Vespa Crabro* zijn in de onderscheiden provincies nog al uiteenlopend. Vrij algemeen wordt inzonderheid op haar, in vele provincies, de naam paardenwespen toegepast, behoudend de reeds boven opgegeven wijzigingen van het woord wespen (genoemd werden: paardenwespen, paardenstekers, paardenbijters, weepen, wapsen, wipsen, vespers en eerdbeijen -Vg.). Verder zijn zij bekend als „horzels”, in Gelderland als „hoorentjes”, „hoornaars”, in Overijssel als „horpen”.

Ook te Gasselte, een dorp in de nabijheid van Gieten, hoorden wij den naam „horpen” bezigen en eveneens in de provincie Drente, in het dorp Norg, den in Gelderland algemeenen naam „hoorns”. Deze naam is in Drente echter niet algemeen”.

LITERATUUR

- Ankum, H. J. van, 1870. *Inlandsche sociale wespen*: 1-160, Diss., Groningen.
 Jong, C. de, 1963. Entomologische Notities VI. — *Ent. Ber., Amst.* 23: 145-150.
 Maassen, A. W. P., 1974. Vlindervangsten in 1973 te Posterholt (Kasteel Aerwinkel). — *Ent. Ber., Amst.* 34: 169-170.
 Oudemans, J. Th., 1910. *De Nederlandse insecten*: 1-836. Thieme, Zutphen.
 Vestergaard, D. A., 1974. Dagvlinders in 1972. — *Ent. Ber., Amst.* 34: 17-18.
 ———, 1973. Aantekeningen over *Hyles gallii* Rottemburg (Lep., Sphingidae). — *Ent. Ber., Amst.* 33: 128-131.

Zanden, G. van der, 1955. Aantekeningen over Hymenoptera. — *Ent. Ber.*, *Amst.* 15: 420.

Van Goyenlaan 179, 3764 XG Soestdijk.

DEMANGE, J. M. 1981. LES MILLE-PATTES, MYRIAPODES. Généralités, morphologie, écologie, éthologie, détermination des espèces de France. 284 pp., 309 fig., 4 kleurenplaten en 9 kleurenfoto's. ISBN 2-85004-021-5. Boubée, Paris. Prijs: Fr. 180,—.

Het verschijnen van een determinatiewerk voor de Myriapoda van een deel van West-Europa is bepaald geen alledaagse gebeurtenis. Voor de miljoenpoten (Diplopoda) dateert het laatste overzicht van de Franse fauna namelijk uit 1929, toen Schubart — n.b. in een publicatie over Nederlandse miljoenpoten — een volledige naamlijst publiceerde. De uit 1935 daterende bewerking door Brölemann in de Faune de France bleef onvolledig door het ontbreken van de belangrijke orden Glomerida, Polydesmida en Julida. Het aansluitende deel over de duizendpoten (Chilopoda) dateert uit 1930. Het voorliggende boek overbrugt derhalve een periode van ca. 50 jaar.

Nadat men zich de wetenschappelijke waarde van het werk van Demange heeft gerealiseerd en de goede verzorging en rijkdom aan illustraties van zijn boek op zich heeft laten inwerken, komen er bij nadere beschouwing helaas een aantal gebreken naar voren.

Het boek richt zich, enerzijds blijkens de uitvoering, anderzijds door de opname van een hoofdstuk over verzamel- en prepareertechnieken en beknopte, maar aardige algemene inleidingen tot de twee hoofdgroepen, mede tot de al dan niet biologisch geschoolde beginner. De determinatietabellen voor de Diplopoda zijn echter vrijwel uitsluitend op primaire taxonomische kenmerken, in dit geval dus op de structuur van de gonopoden, gebaseerd. En hoewel er veelvuldig naar illustraties wordt verwezen, vrees ik dat het voor de beginner — die toch al moeite zal hebben met de juiste interpretatie van twee-dimensionale weergaven van gecompliceerde drie-dimensionale structuren — een moeizame opgave is zich middels dit boek in te werken. Daarbij komt nog het ontbreken van soortbeschrijvingen ter controle van de determinatie, en wat erger is, het totaal weglaten van iedere verwijzing naar de oorspronkelijke literatuur.

De determinatietabellen voor de Chilopoda zijn vrijwel ongewijzigd overgenomen uit het genoemde boek van Brölemann, die wel het asystematische principe volgde. Voor de determinatie van deze dieren zal men er de voorkeur aan geven, gezien het geringe aantal veranderingen, om het veel rijker geïllustreerde originele werk van B. ter hand te nemen.

Sommige veranderingen in de soort-interpretatie en vele noodzakelijke wijzigingen in de naamgeving die in de laatste decennia zijn voorgesteld, zijn helaas onvolledig verwerkt. Voor de kenner van de literatuur een aardig tijdverdrijf om een kleurrijk boeket „nomenclatuurbloempjes” te plukken.

De literatuurlijst beperkt zich tot de bekende grote algemene en faunistische handboeken, en geeft niet de zo gewenste ontsluiting van de omvangrijke en verspreide tijdschriftartikelen.

Voor de specialist is dit boek een langgewenste en uiterst waardevolle uitbreiding van de faunistische literatuur van West Europa. Voor hem zijn de gebreken niet onoverkomelijk en is het boek onmisbaar. Voor de beginner een moeilijk en daarom waarschijnlijk teleurstellend boek, waarvan de prijs bepaald geen aansporing tot aanschaf vormt. In het algemeen een prijzenswaardig initiatief dat in de uitwerking in een aantal opzichten een benadering verraadt die in ons spreekwoord zo nadrukkelijk met de nationaliteit van de auteur wordt verbonden. — C. A. W. Jeekel.